

Світлана Омеляненко

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Висвітлено питання застосування інноваційних технологій у загальнопедагогічній підготовці майбутніх учителів з метою ідентифікації та самоідентифікації. Уточнено зміст понять «ідентифікація», «самоідентифікація», «професійна самоідентифікація». Окреслено основні етапи самоідентифікації: підготовчий, прийняття, самореалізації. Розкрито потенціал застосування проектної технології, тренінгів, діалогу у професійній підготовці майбутніх учителів. Обґрунтовується, що застосування вказаних інноваційних технологій сприяє самоідентифікації особистості, яка слугує основою для подальшого професійного самоудосконалення.

Ключові слова: ідентифікація, самоідентифікація, майбутні учителі, інноваційні технології навчання, проектна технологія, тренінг, діалог.

Для сучасної професійної освіти характерним є проголошення гуманізації та індивідуалізації навчання, що передбачає досягнення майбутнім фахівцем власної професійної успішності. Ставлення до обраної професії, вміння побачити її з боку, побачити себе в ній, порівняти себе з іншими, як майстрами своєї справи, так і початківцями, є одним із компонентів становлення студента як професіонала, тобто важливо розвивати у майбутніх фахівців здатність до ідентифікації. Під ідентифікацією розуміють процес зіставлення, порівняння одного об'єкта з іншим на основі певної ознаки, в результаті чого відбувається встановлення їх схожості або відмінності. Ідентифікація – емоційно-когнітивний процес ототожнення суб'єктом себе з іншим суб'єктом, групою, певним зразком. У процесі самоідентифікації відбувається зіставлення себе із самим собою, результатом чого є уявлення про себе як унікальну особистість.

Важливим фактором успішної професійної діяльності педагогів є здатність до професійної самоідентифікації, яка слугує основою для подальшого професійного самоудосконалення: відбору нових особистісних, соціальних та професійних цінностей під впливом умов, що швидко змінюються, зіставлення їх із попередніми цінностями.

Проблеми професійної самоідентифікації фахівців досліджували В. Л. Зливков, Л. А. Інжиєвська, А. К. Маркова, О. О. Стояно та ін.

Професійна самоідентифікація майбутніх фахівців здійснюється у процесі засвоєння знань щодо професійних функцій, типових задач та умінь, якими повинен володіти фахівець певної спеціальності, створення у процесі навчання умов, що моделюють наступну професійну діяльність, створення рефлексивного середовища. У процесі професійної підготовки майбутніх учителів всі навчальні дисципліни мають потенційні можливості для включення студентів у процеси ідентифікації та самоідентифікації, але найбільше таких можливостей мають предмети психолого-педагогічного циклу.

Ефективність цієї роботи багато в чому залежить від урізноманітнення видів роботи, застосування інноваційних технологій навчання, які дозволяють індивідуалізувати педагогічний процес, включати всіх студентів в активну діяльність, що спрямована не лише на пізнання педагогічних закономірностей, технологій організації навчально-виховного процесу в закладах освіти, а й на пізнання самого себе, визначення власного місця в обраній професії, на порівняння системи особистісних смислів індивіда стосовно системи професійних цінностей, на відхід від репродуктивного виконання на користь творчого із врахуванням власного рівня домагань, досвіду успіху і невдач в професійній діяльності.

У цій статті ми зупинимось на аналізі застосування таких технологій навчання, які є ефективними у нашому досвіді формування професійної компетентності майбутніх учителів в цілому та розвитку їхньої здатності до ідентифікації та самоідентифікації.

На підготовчому етапі професійної самоідентифікації у процесі вивчення навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності» відбувається професійне самовизначення майбутнього вчителя. При цьому враховуються його уявлення про професію, її стереотипи і образи. Пропонуємо на цьому етапі застосовувати діалог. Саме діалог, спрямований на особистість студента, є своєрідним механізмом, який дозволяє педагогові здійснювати спілкування на основі суб'єкт-суб'єктних відносин. Педагогічний діалог – це специфічна, цілеспрямована дія у педагогічному процесі, яка передбачає створення оптимальних соціально-педагогічних умов для самовираження кожного партнера в процесі спілкування. У процесі такого діалогу головною метою навчання є розвиток особистості студента, невід'ємною частиною освітнього процесу стає використання особистого досвіду учасників.

Пропонуємо з метою ідентифікації та самоідентифікації майбутніх фахівців діалогізувати навчання на основі застосування щоденника подвійних нотаток [1]. Щоб зробити щоденник подвійних нотаток, студенти повинні провести вертикальну лінію посередині чистого аркушу паперу. Зліва їм потрібно записати епізод із тексту або фрагмента уроку, виховного заходу, проведеного майстрами своєї справи, який вразив їх

найбільше. Можливо, він нагадав їм щось із свого власного досвіду. Може, він їх здивував. Можливо, вони з ним у чомусь незгодні. Можливо, він дав їм розуміння певного підходу до розв'язання проблеми. Праворуч від лінії необхідно прокоментувати цей фрагмент: що саме у ньому примусило їх його записати, на які думки він їх наштовхнув, які запитання в них викликав, наскільки досвід студентів відповідає професійним зразкам. По ходу роботи викладач теж повинен писати коментарі до тексту. Потім бажаючи діляться своїми коментарями. Викладачеві теж варто поділитися своїм коментарем. Дискусія у цьому випадку може виникнути на основі висловлювань самих студентів, або ж на основі загальних запитань викладача.

Етап прийняття, коли формується готовність студента до виконання професійних функцій, усвідомлення соціальних та професійних ролей та установок, типові способи досягнення педагогічних цілей, співвіднесення їх із сучасними підходами до організації та здійснення навчально-виховного процесу, порівняння системи особистісних смислів із системою вироблених педагогічною спільнотою цінностей, реалізується у процесі вивчення курсів педагогіки та окремих методик. Зокрема, майбутні учителі знайомлячись із досвідом роботи вчителів, постійно спостерігаючи за майстерністю фахівців, порівнюють свої власні знання та уміння, якості особистості з аналогічними у професіоналів, намагаються творчо, з урахуванням своєї індивідуальності, перейняти техніку та стилі виконання педагогічних задач.

Ефективною формою організації навчання, що сприяє ідентифікації та самоідентифікації майбутніх учителів є організація навчання у вигляді тренінгових занять. Ми цілком погоджуємось із С. І. Макшановим, який визначає тренінг як спосіб перепрограмування наявної у людини моделі управління своєю поведінкою та діяльністю, процес створення нових функціональних утворень (або розвиток уже існуючих), які керують поведінкою [2]. Тренінг у педагогічному навчальному закладі спрямовується на оволодіння педагогічною діяльністю, яка є складною за своєю суттю. У нашому досвіді ми використовуємо педагогічний тренінг як форму навчання, що передбачає цілісну організацію теоретико-прикладної діяльності студентів з використанням активних методів навчання на основі моделювання проблемних професійних ситуацій взаємодії у системі педагог – вихованець з метою формування у студентів умінь і навичок педагогічної діяльності.

Обов'язковим етапом тренінгових занять є етап рефлексії, що забезпечує пошук і розгляд суттєвої засади власних дій, дозволяє особистості аналізувати власні дії, розглядати способи, які використовуються, з точки зору відповідності їх внутрішнім умовам задачі, особливостям її структури.

Рефлексивність мислення, діяльності суб'єкта розглядається тоді,

коли у його свідомості є він сам, коли суб'єкт мисленнево протиставляє себе своїм знанням, своїй поведінці, своєму мисленню, своїм переживанням. При цьому особистість одночасно займає начебто дві позиції: 1) позицію людини, що діє, мислить, переживає; 2) позицію спостереження за собою неначе з боку. Таким чином особистість осмислює свою зовнішню предметну, чи внутрішню мисленневу позицію відносно до певної дії чи вчинку, а також усвідомлює свої можливості та здатності. Рефлексія передбачає не лише інтроспекцію своєї власної психіки, своєї діяльності, а й осмислення своєї життєвої програми, цілей, цінностей, вимог, установок, прагнень. Доцільно запропонувати студентам зіставити різні позиції, які особистість може уявно займати стосовно практичних чи пізнавальних проблем, з якими вона зустрічається у професійній діяльності. У результаті такого зіставлення стає можливим наступний усвідомлений самостійно обґрунтований вибір і зміна своїх власних позицій щодо етичних, інтелектуальних та інших проблем, ідентифікація себе із певною соціальною групою чи професійною спільнотою.

Наприклад, у процесі проведення педагогічного тренінгу можна запропонувати питання для обговорення, що передбачають опору на власний досвід: чи відбулися зміни у ваших педагогічних уміннях, що призвело до зміни оцінки вашої ролі, статусу, педагогічних умінь; чим зумовлений вибір вами способів діяльності та занятті; на основі яких критеріїв ви оцінюєте свої досягнення; в чому проявляється автономність, стійкість внутрішнього стану особистості; опишіть ситуацію із вашої власної педагогічної діяльності та проаналізуйте смисл свого досвіду у цій ситуації у порівнянні із аналогічними ситуаціями, які відбувалися раніше. та ситуаціями, які були змодельовані на занятті.

Успіх проведення тренінгових занять багато в чому залежить від викладача, який виступає більшою мірою в ролі фасилітатора – людини, яка полегшує забезпечення прояву ініціативи й особистісної взаємодії учасників, надає психологічну підтримку. Викладач сам повинен бути зразком застосування різноманітних прийомів впливу на особистість, бути відкритою особистістю. Важливим є особистісний розвиток викладача, адже завдання подібних впливів спрямовані на когнітивний, емоційний та поведінковий аспекти, що дозволяє визначити мету роботи як розширення самосвідомості майбутніх фахівців. Крім того, тренінг дає поштовх роботи із самовдосконалення своєї особистості. Ефективність навчання досягається не простим засвоєнням готових знань, а передбачає оволодіння особистісно значимим матеріалом, відпрацювання умінь і навичок.

Ефективним прийомом роботи, який можна використовувати у процесі застосування названих технологій навчання є застосування портфоліо (портфеля, папки) навчальних досягнень майбутніх учителів, що дозволяє відобразити динаміку розвитку студентів, аналізувати зміни, що відбулися у їх професійних уміннях та особистісних якостях, допомагає

проводити рефлексію власної навчально-пізнавальної та професійної діяльності, є засобом діагностики самостійної пізнавальної діяльності.

Автори, що досліджують застосування портфоліо [3; 4], пропонують його різні види: а) в залежності від мети: портфоліо-звіт (збирається для педагога); портфоліо-власність (збирається для себе); б) в залежності від змісту: портфоліо-досягнень; рефлексивний портфоліо; тематичний портфоліо; проблемно-орієнтований.

У нашому досвіді підготовки майбутніх педагогів ми пропонуємо студентам створювати портфоліо, що має комплексний характер: рефлексивний та проблемно-орієнтований. Портфоліо навчальних досягнень включає всі кращі, на думку студента, матеріали, які відображають цілі, процес і результат розв'язання певних проблем. Це дозволяє вже навіть на етапі відбору навчальних матеріалів до портфоліо ідентифікувати свою діяльність, порівнюючи її результати з результатами діяльності інших, а також займатися самоідентифікацією, зіставляючи свою роботу із раніше розв'язаними завданнями.

Рефлексивність портфоліо передбачає, що включаються матеріали, в яких відбувається оцінка і самооцінка досягнення цілей, особливостей ходу і якості роботи з різними джерелами інформації, відчуттів, роздумів, вражень. Наприклад, ми пропонуємо після виконання творчого завдання на складання казки для молодших школярів на певну тему, проаналізувати, що знали стосовно цієї теми та методики розробки казки до заняття, що дізналися нового, як відбувався процес роботи над нею: як обдумували тему, які мислительні операції здійснили, наскільки успішною була стратегія діяльності.

Навчальний портфель є, як засобом діагностики рівня оволодіння навчальним предметом, так і прийомом самоідентифікації майбутніх фахівців. Тому викладач, пропонуючи будь-яке завдання, повинен вказувати критерії оцінки матеріалів, які доцільно обговорити спільно зі студентами. У цьому разі майбутні педагоги зможуть здійснювати об'єктивний аналіз своєї діяльності: що вдалося, що не вдалося, а також визначати свої найближчі навчальні плани, інтереси, цілі, з'ясувати у процесі обговорення з іншими свої подальші цілі та способи їх досягнення. Організуючи обговорення результатів роботи з навчальним портфелем необхідно ознайомити студентів із тими інтелектуальними вміннями, якими вони повинні оволодіти: 1) аналізувати конкретні явища; 2) розчленовувати ціле явище на структурні одиниці; 3) сприймати виникнення проблемної ситуації; 4) формулювати проблему; 5) вирішувати проблему відомим способом; 6) знаходити нові способи вирішення проблеми шляхом висунування гіпотез; 7) розкривати зв'язки між явищами, порівнюючи їх між собою; 8) здійснювати перенос засвоєних знань на розгляд нових; 9) обґрунтовувати, доводити гіпотезу; 10) перевіряти знайдене рішення.

Успішна професійна та особистісна самоідентифікація студентів у процесі роботи з портфоліо навчальних досягнень можлива за умови мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів, установки і самоустановки майбутнього фахівця на постійне відновлення, розширення, підвищення своїх професійних знань і умінь, на формування професійно та особистісно значимих якостей.

На етапі самореалізації, що передбачає усвідомлення майбутніми учителями недостатності володіння ними типовими техніками, технологіями досягнення педагогічних задач, коли студенти зіставляють власні життєві цілі, здібності, рівень сформованості готовності до реалізації виробничих функцій та задач педагогічної діяльності з об'єктивними можливостями їх реалізації, у процесі вибору вивчення студентами педагогічних спеціальних курсів та семінарів, створюються сприятливі умови для того, щоб майбутні учителі не лише порівнювали себе із професіоналами, а себе теперішніх із собою минулими, і собою ідеальними.

На цьому етапі самоідентифікації ефективним є проектна технологія, в ході застосування якої реалізуються всі стадії творчого процесу людини: виникнення, обґрунтування, осмислення і прийняття ідеї, технологічна розробка ідеї, практична робота над втіленням ідеї, апробування об'єкту в роботі, доробка і самооцінка творчого вирішення ідеї. Зокрема самооцінка творчого вирішення ідеї дозволяє зіставити рівень сформованості готовності до реалізації педагогічних задач, оскільки у проектах ми пропонуємо не лише завдання на пошук інформації з певної проблеми, а й завдання, що передбачають експериментування, самостійну розробку різноманітних матеріалів для навчально-виховної роботи та їх апробацію у ході мікровикладання чи педагогічної практики.

Метод проектів ми розглядаємо як комплексний інтегративний процес, який передбачає цілепокладання, планування, організацію, реалізацію цілей за допомогою адекватних прийомів організації діяльності студентів, аналіз результатів. Мета залучення студентів до виконання проектів – забезпечувати реалізацію соціального замовлення на людину нового, демократичного суспільства, якій притаманна активна життєва позиція. Участь у проекті для студентів – це взаємна навчально-пізнавальна, ігрова, творча діяльність, яка має загальну мету й узгоджені засоби діяльності та спрямована на досягнення загального результату. Метою проектної діяльності студентів є навчальний творчий продукт, під яким розуміється самостійно розроблений продукт від ідеї до її втілення, який має суб'єктивну або об'єктивну новизну і виконаний під контролем і консультацією більш досвідченого викладача.

У контексті дослідження ідентифікації та самоідентифікації звертаємо увагу на заключний етап розробки проекту, коли відбувається його презентація, в ході якої автори представляють результати своєї роботи,

відповідають на уточнюючі запитання товаришів по групі. У нашому досвіді у процесі захисту проектів ми використовуємо поділ студентів групи, що сприймають проект, на три групи: 1) «Допитливі», які готують запитання до розробників проекту; 2) «Чорні опоненти», які вказують на недоліки у проекті; 3) «Білі опоненти», які підтримують проект, вказуючи на його позитивні сторони; 4) «Незалежні експерти», які дають загальну оцінку виконаному проекту із врахуванням як позитивних, так і негативних зауважень опонентів. На цьому етапі надається слово і авторам проектів для рефлексії виконаної роботи, студенти аналізують та оцінюють власну діяльність, звертаючи увагу на труднощі, які виникли у процесі спільної роботи та при спілкуванні в мікрогрупах.

Отже, застосування інтерактивних технологій у навчанні студентів, майбутніх учителів, передбачає включення їх у активний діалог обговорення як теоретичних питань, так і професійно значимих задач, що спрямований на перехід із зовнішнього діалогу як між викладачем і студентами, так і між студентом і студентами, у внутрішній діалог із самим собою щодо свого місця та ролі в соціальних групах та професійній спільноті, щодо якостей, які вдосконалюються у процесі професійної підготовки.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у адаптації різноманітних інтерактивних технологій, розроблених у методиках викладання різних навчальних дисциплін до загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стіл Дж. Методична система «Розвиток критичного мислення у навчанні різних предметів» : підготовлено для проекту «Читання та письмо для розвитку критичного мислення / Дж. Стіл, К. Мередіт, Ч. Темпл. – Ч. III–IV. – К. : Міленіум, 2001. – 104 с.
2. Макшанов С. И. Психология тренинга: Теория. Методология. Практика : монография / С. И. Макшанов. – СПб. : Образование, 1997. – 238 с.
3. Голуб Г. Б. Портфолио в системе педагогической диагностики / Г. Б. Голуб, О. В. Чуракова // Педагогическая диагностика. – 2005. – № 3. – С. 57–79.
4. Загвоздин В. К. Портфель индивидуальных учебных достижений: нечто большее, чем просто альтернативный способ оценки / В. К. Загвоздин // Педагогическая диагностика. – 2005. – № 31. – С. 117–125.